

DE WERELD
DRAAIT OOK ZONDER MIJ
STRAATHOEKWERK VERTELT

DE WERELD
DRAAIT OOK ZONDER MIJ
STRAATHOEKWERK VERTELT

COLOFON

Deze publicatie kwam tot stand ism
vzw ASTROV
vzw LISS
vzw VOS
vzw WESTROV
vzw Steunpunt Algemeen Welzijnswerk
en de lokale straathoekwerkprojecten

Juni 2011

Fotografie:
Brandpunt 23

INHOUDSTAFEL

De wereld draait ook zonder mij	7
Sanne	11
1. Straathoekwerk vertelt	12
2. Een verhaal van eenzaamheid	13
2.1 Het begrip van eenzaamheid	13
2.2 Een verhaal van emotionele eenzaamheid	13
2.3 Maar ook een maatschappelijk verhaal.....	14
2.4 Randvoorwaarden voor sociale integratie	14
3. Uit de vicieuze cirkel	15
3.1 De aanpak en preventie van eenzaamheid.....	16
3.2 Het vermijden van stereotype beeldvorming.....	16
3.3 Sociaal-culturele en persoonlijke activering	17
3.4 De professionele hulpverlener.....	18
4. Tot slot.....	19
Fernand	21
1. Straathoekwerk vertelt	22
2. Eenzaamheid maatschappelijk gekaderd	22
2.1 Vergrijzing	22
2.2 Terminologie en definiëring.....	23
3. Vlaamse ouderenbehoefteonderzoeken	24
4. Eenzaamheid op latere leeftijd.....	24
5. Aanbevelingen voor beleid en praktijk.....	26
5.1 Risicogroepen.....	26
5.2 Projecten opzetten	27
5.3 Good practice	28
5.4 Conclusie.....	30
Geoffrey	33
1. Straathoekwerk vertelt.....	34
2. Inleiding	34
3. Rationalisering en individualisering in het sociaal werk	35
4. Voorspelbaar of responsief sociaal werk	35
5. De afwezige aanwezigheid van het sociaal werk	36
6. De positie van het sociaal werk.....	37
7. Het besluit	38
Strijdpunten	41
Literatuurlijst	45
BIO	49

DE WERELD
DRAAIT

DE WERELD DRAAIT OOK ZONDER MIJ

1. Straathoekwerk vertelt...

"Ik ben vaak alleen. Zelfs al woon ik in een klein appartement met mijn ouders, broers en zussen, ik voel me toch alleen. Als zij eten wacht ik even maar meestal merken ze niet eens dat ik er ben.

In mijn wijk ken ik wel mensen maar toch voel ik me alleen. Ik heb gesprekken maar het betekent niets. Ik wil niet alleen zijn maar ik kan niemand vertrouwen, dus blijf ik liever alleen. Ik observeer en circuleer, bekijk de mensen, soms zij mij ook en dan voel ik me ongemakkelijk.

Vorige maand ben ik de hele maand niet thuis gekomen, soms zeg ik dat ik aan het strand lag in Spanje om mijn moeder niet ongerust te maken. Soms zeg ik dat de politie mij een hele maand in de gevangenis heeft vastgehouden. Ik herinner me het niet meer goed, ik weet niet meer goed waar het was en hoe lang precies. Maar ik was alleen.

Ik weet niet wat ik hier doe, ik ben 21 en heb geen toekomst. Ik wil slager worden, die hebben ze nodig naar het schijnt. Maar ik doe niks, ik leer niks, ik verdien niks, ik moet mijn moeder smeken om 5 euro, ik ben een loser, ik ben niks waard, ik ben alleen..."

Straathoekwerkers getuigen steeds meer van ontmoetingen met kinderen, jongeren, senioren, jongvolwassenen, ... die zich eenzaam voelen en zijn. Deze eenzaamheid heeft gevolgen op het vlak van het emotionele, het relationele, de gezondheid, ... kortom op alle aspecten van iemands leven.

2. DE WERELD DRAAIT...

... rond een menswaardig bestaan:

Egalité, fraternité en liberté: de 3 waarden waarbinnen een menswaardig bestaan vorm krijgt. Vrijheid om je eigen leven in te vullen, gelijkheid in de participatie aan een samenleving en solidariteit in het verdelen van zorg.

Elke aspect draagt bij tot het andere, zo draagt solidariteit bij tot het aspect gelijkheid. Solidariteit via herverdeling werkt gelijkheid van burgers in de hand. Doordat mensen evenwaardig kunnen participeren in en aan de samenleving, krijgen zij ook de tools om hun leven individueel uit te bouwen, enz... Als echter 1 van de 3 pijlers de overhand krijgt, is het kader waarbinnen een menswaardig bestaan zich afspeelt, zoek.

De maatschappij kent de afgelopen decennia een sterke individualiseringstendens. Als we dit binnen de driehoek plaatsen, betekent dit dat er steeds meer nadruk komt te liggen op de

individuele vrijheid. Oude maatschappijstructuren verdwijnen, er is een verminderde verzuiling, de 'Grote Verhalen' lijken uitverteld en mensen zijn als nooit tevoren de architect van hun eigen bestaan. De persoonlijke vormgeving aan het leven, zowel in morele, esthetische als sociale zin wint meer en meer aan belang. Een eigen levensontwerp is heilig geworden. De keerzijde van de medaille is dat, als je faalt dit dan ook je eigen schuld lijkt.

... rond je eigen biografie:

Maar de verwachting om je eigen biografie in elkaar te knutselen, vraagt wel een aantal randvoorwaarden. Om deze individualiseringsbeweging waar te maken, dienen een aantal essentiële goederen en diensten (zoals gezondheidszorg, onderwijs, huisvesting, arbeid, inkomen,...) maximaal toegankelijk en collectief te zijn.

Als we dit terug in onze driehoek plaatsten betekent dit, dat ook de gelijkheid en de solidariteit hun evenwaardige plaats moeten behouden. Het is immers door solidair te zijn, dat mensen op gelijkwaardige manier aan de samenleving kunnen participeren. Door gelijkwaardig te participeren heeft elke burger de vrijheid om zijn eigen levensontwerp te maken.

3 ...OOK ZONDER MIJ

En daar ligt het onevenwicht.

Niet iedereen heeft maximale toegang tot deze collectieve diensten en ze missen hierdoor een basiszekerheid van waaruit zij hun leven vorm kunnen geven. Zo komen ze buiten de maatschappij te staan. Individualisering wordt bijgevolg een proces van sociale marginalisering, sociaal isolement en vereenzaming.

We vroegen aan 3 experts om onze getuigenissen kracht bij te zetten en vanuit hun expertise een aantal beleidsaanbevelingen te formuleren die kunnen bijdragen tot een wereld die voor iedereen draait. Op hun beurt leiden deze beleidsaanbevelingen tot nieuwe strijdpunten van het straathoekwerk naast de eerder aangegeven strijdpunten rond arbeid, huisvesting, onderwijs, gezondheid en inkomen¹.

Martine Van Geyt
Vlaams Straathoekwerk Overleg
www.straathoekwerk.be

¹ Vlaams Straathoekwerk Overleg, 2009. DE STRIJD AAN DE ONDERKANT WORDT BITSER: straathoekwerk vertelt, <http://www.straathoekwerk.be/LinkClick.aspx?fileticket=704E7537764F7A647561553D&tabid=207&language=nl-BE&stats=false>

SANNE

HET VERHAAL VAN SANNE, EEN VERHAAL VAN EENZAAMHEID

Leen Heylen

1. STRAATHOEKWERK VERTELT...

Woensdagmorgen krijg ik telefoon. Het is Sanne. Ze klinkt boos. "Ik tippelde gisteravond op mijn gewone plaats. Ik was er nog maar pas en werd al tegen gehouden door de politie." Volgens haar waren de agenten erg brutaal en hardhandig. Sanne geeft toe dat ze zelf ook wel aan het roepen en schelden was. Doch, vindt ze het frustrerend dat ze het weeral op haar hadden gemunt.

Sanne heeft dus weer een nachtje in de cel moeten zitten. En nu staat ze terug op straat maar wel een stuk buiten de stad. Ze heeft geen geld en is behoorlijk aan het afkicken.

Ik neem de bus en bij mijn aankomst zie ik een gebroken vrouw. Ze zit ineengedoken en heeft kennelijk veel last van haar ontwenning. Ze kijkt me aan en probeert te glimlachen. Ik help haar recht en begeleid haar naar de bushalte.

Op de bus doet Sanne opnieuw haar verhaal. "Ik snap niet waarom ze de prostituees zo aanpakken. We kiezen er toch zelf voor", zegt ze. "En ook de klanten kiezen ervoor." Sanne heeft het koud en zit te bibberen.

We komen aan in het centrum en ik stel Sanne voor om ergens een tas soep te gaan drinken. Ze gaat gretig in op mijn voorstel. "Ik heb wel niet veel tijd," zegt ze. Ik snap dat ze daarmee wil zeggen dat ze gauw terug moet gaan tippelen. Hoe langer ze wacht, hoe moeilijker het zal worden want ze heeft dringend geld voor een nieuw shot nodig. Ik geef haar nog enkele condooms en nieuwe spuitjes mee.

We nemen afscheid. "Als ik jou niet had... Bedankt", zegt ze verlegen. "Sorry dat ik je daarvoor lastig val maar ik heb niemand anders om te bellen."

Ik zie Sanne vertrekken en probeer me voor te stellen hoe het moet zijn niemand te hebben.

2. EEN VERHAAL VAN EENZAAMHEID

Uit het verhaal van Sanne komen duidelijk de gevoelens van eenzaamheid boven drijven. Sanne voelt zich alleen binnen de maatschappij, eenzaam; ze heeft niemand op wie ze kan rekenen.

Om het verhaal van Sanne te kaderen, staan we in een eerste plaats stil bij de definitie van 'eenzaamheid'. Een goed begrip van de situatie van Sanne, vraagt immers om een goed begrip van 'eenzaamheid'.

2.1. Het begrip eenzaamheid

Eenzaamheid kan begrepen worden als een subjectieve ervaring van een onplezierig of ontoelaatbaar gemis aan (kwaliteit) van bepaalde sociale relaties, zo stelt de Jong-Gierveld (1984). Het is een subjectieve ervaring. Dit betekent dat sociale isolatie niet noodzakelijk gelijk staat aan eenzaamheid wanneer dit door het individu zelf niet als een gemis wordt ervaren. Maar ook omgekeerd, iemand kan veel sociale contacten hebben maar zich toch eenzaam voelen omdat hij / zij bepaalde contacten mist.

Relevant voor het verhaal van Sanne is het onderscheid tussen sociale en emotionele eenzaamheid. Wanneer we niet de focus leggen op de ervaring van eenzaamheid, maar op die kenmerken van de sociale relatiekring (of de afwezigheid ervan) die gepaard gaan met eenzaamheid dan kunnen we een onderscheid maken tussen deze twee types eenzaamheid. Mensen zouden immers zowel nood hebben aan een vertrouwensband en aan sociale contacten in een bredere sociale relatiekring, gelijkgestemde zielen. Afwezigheid hiervan resulteert in respectievelijk emotionele en sociale eenzaamheid.

Emotionele eenzaamheid wordt dus gekenmerkt door de afwezigheid van een hechte relatie. Het is een subjectieve reactie op deze afwezigheid, het gemis van een hechte band. Vaak bekleedt de partner deze rol maar dit is niet noodzakelijk zo. Ook andere relaties buiten de vorm van de 'partnerrelatie' kunnen resulteren in een sterke affectieve, hechte band. Emotionele eenzaamheid gaat gepaard met een gevoel van leegte om je heen. Emotionele eenzaamheid vraagt om een (nieuwe) emotioneel hechte relatie. Enkel dit zou de gevoelens van emotionele eenzaamheid, van leegte en gemis, opheffen.

Sociale eenzaamheid vindt zijn oorsprong in een ervaren gebrek in de bredere sociale relatiekring, een gemis aan gelijkgestemde zielen. Iemand kan een hechte vertrouwensband hebben met bijvoorbeeld zijn partner, maar zich toch eenzaam voelen omdat hij contacten met vrienden, kennissen, familie, burens, ... mist. Sociale eenzaamheid vraagt een andere aanpak dan emotionele eenzaamheid; het uitbouwen van sociale contacten staat hier centraal.

2.2. Een verhaal van emotionele eenzaamheid

Wanneer we dan de terugkoppeling maken naar het verhaal van Sanne komt in de eerste plaats duidelijk het probleem van emotionele eenzaamheid naar voor. Sanne geeft aan dat ze niemand heeft bij wie ze terecht kan, niemand wie ze eens kan bellen. Ze mist een hechte band, iemand met wie je je zorgen kan delen.

De professionele hulpverlener neemt die taak op zich.

Deze bronnen van steun kunnen emotionele eenzaamheid verlichten. Contacten met professionele hulpverleners kunnen hierbij een eerste aanzet zijn. Het weten dat er iemand is bij wie je met je zorgen terecht kan, maakt voor Sanne dat ze zich, voor even toch al, minder alleen voelt. Het is juist dit potentieel aan steun dat maakt dat je je minder of niet eenzaam voelt.

2.3. ... maar ook een maatschappelijk verhaal

Het verhaal Sanne is echter niet alleen een persoonlijk, individueel verhaal. Ze voelt zich alleen omdat ze niemand heeft op wie ze kan terug vallen. Maar ze voelt zich ook alleen binnen de samenleving, buitengesloten. Zo begrijpt ze niet waarom de politie haar zo hard aanpakt; ze vindt dit frustrerend en voelt zich gestigmatiseerd omwille van haar sociale positie als prostitué.

Dit geeft aan dat eenzaamheid niet alleen een persoonlijk verhaal is. Het is eveneens een maatschappelijk probleem dat het individu overstijgt. Eenzaamheid bestaat niet op zichzelf maar vindt steeds plaats in een sociale situatie.

Eenzaamheid is tevens geen willekeurig verschijnsel maar hangt samen met kenmerken eigen aan het individu en zijn omgeving. Niet iedereen loopt een even groot risico op eenzaamheid. Bovendien wordt eenzaamheid algemeen als onwenselijk en veranderbaar gepercipieerd. Vanuit dit perspectief is eenzaamheid een maatschappelijk probleem. Het begrijpen van individuen vraagt steeds aandacht voor zowel de externe maatschappelijke context als voor de persoonlijke kenmerken. Het individu en de samenleving staan niet los van elkaar en kunnen niet zonder elkaar begrepen worden.

In het verhaal van Sanne geldt dit des te meer. De manier waarop de politie haar benadert maakt dat ze zich op maatschappelijk vlak uitgesloten voelt. Haar verhaal bevestigt het belang van het mechanisme van 'sociale vergelijking' ter verklaring van gevoelens van eenzaamheid. Niet alleen de persoonlijke relaties bepalen het risico op eenzaamheid. Ook de sociale rol die men vervult en beeldvorming op maatschappelijk niveau die hieraan verbonden is, kunnen hiertoe bijdragen. Deze sociale rol geeft een indicatie van de positie die individuen bekleden binnen sociale instituties zoals de loopbaan en familie.

Sanne oefent het beroep van prostitué uit, een beroep waar een sterk stigma aan vast hangt. Prostitutie wordt laag op de maatschappelijke ladder geplaatst. Sanne ervaart dit ook zo wanneer ze hardhandig door de politie wordt aangepakt; het gevoel van 'waarom moeten ze ons, prostituees, altijd zo hardvochtig behandelen?'

Haar verhaal maakt des te meer duidelijk dat eenzaamheid ook steeds een maatschappelijk probleem is en kan voortvloeien uit de positie in onze samenleving.

2.4. Randvoorwaarden voor sociale integratie

Het risico op eenzaamheid is tevens ongelijk verdeeld. Sanne voelt zich eenzaam. Ze mist goede sociale contacten en heeft het gevoel alleen te staan in de grote maatschappij. Haar sociale positie, als

prostituée, zal hier zeker en vast een bepalende rol in spelen. Maar ze mist ook de middelen om uit deze vicieuze cirkel van eenzaamheid te stappen.

Van bepaalde sociaaldemografische kenmerken, zoals een slechte economische situatie, is in onderzoek immers al frequent aangetoond dat ze belangrijke risicofactoren op eenzaamheid vormen. Ze maken het tevens moeilijk om de cirkel van eenzaamheid te doorbreken.

Sanne kent een zwakke socio-economische positie. Beperkte financiële middelen beperken ook je kansen op een goede sociale integratie. Deelname aan bepaalde sociale activiteiten vraagt vaak immers voldoende financiële middelen, zoals bijvoorbeeld de centjes hebben om simpelweg met iemand een warme tas soep te gaan drinken.

Ook een slechte gezondheid gaat gepaard met een hoger risico op eenzaamheid. Het beperkt je kansen in het uitbouwen van kwaliteitsvolle contacten met anderen.

Beide factoren, een goede gezondheid en goede socio-economische positie, vormen een belangrijke randvoorwaarde voor een goede sociale integratie. Sanne ontbeert beide, wat haar nog meer kwetsbaar maakt voor eenzaamheid en wat het voor haar ook moeilijker maakt om uit de cirkel van eenzaamheid te raken.

3. UIT DE VICIEUZE CIRKEL: ENKELE BELEIDSAANBEVELINGEN

Uit onderzoek blijkt dat gevoelens van eenzaamheid verschillende negatieve gevolgen kunnen hebben. Zo is een slechte gezondheid niet alleen een risicofactor voor maar kan het ook een gevolg zijn van eenzaamheid. Eenzaamheid gaat tevens gepaard met een hoger risico op depressie en andere psychische klachten, een hogere kans op alcohol en drugsmisbruik, een hogere risico op zelfmoord, Deze situatie wordt des te erger naarmate de gevoelens van eenzaamheid uitzichtloos lijken. De aanpak en preventie van eenzaamheid is dan ook een cruciaal beleidsthema.

In de literatuur rond eenzaamheid wordt gewag gemaakt van verschillende mogelijke eenzaamheidsinterventies of suggesties voor eenzaamheidspreventie. Deze algemene suggesties zijn ook toepasbaar op de doelgroep waarmee straathoekwerkers geconfronteerd worden. Immers, hoewel het om een specifieke doelgroep gaat met specifieke kenmerken en probleemsituaties, zoals een lage socio-economische positie of drugsgebruik, is eenzaamheid, hoe individueel ook, een ervaring waarmee iedereen, op welk moment dan ook in zijn leven mee geconfronteerd kan worden. Hoewel de wijze waarop men in eenzaamheid 'rolt' sterk kan verschillen, is de beleving van eenzaamheid, het gevoel van leegte universeel. De algemene suggesties voor de preventie en aanpak van eenzaamheid kunnen dan ook vertaald worden naar de specifieke situatie van de doelgroep mits aandacht voor de specifieke risicofactoren voor deze doelgroep.

In deze paragraaf maken we dan ook allereerst gewag van de algemene suggesties in de literatuur. Vertrekkend vanuit dit overzicht maken we de vertaalslag naar de specifieke probleemsituaties waar

straathoekwerkers mee geconfronteerd kunnen worden en meer concreet het verhaal van Sanne.

3.1. De aanpak en preventie van eenzaamheid

Vertrekkend vanuit de definiëring van eenzaamheid als een subjectieve ervaring die het resultaat is van een (gepercipieerd) tekort in de kwantiteit of kwaliteit van sociale relaties onderscheiden Fokkema en van Tilburg drie mogelijke verwerkingsstijlen (Fokkema & van Tilburg, 2005). Een eerste richt zich op netwerkontwikkeling. Door nieuwe relaties aan te gaan of bestaande relaties te verbeteren wordt getracht gevoelens van eenzaamheid te verminderen. Een tweede verwerkingsstijl die wordt aangehaald is standaardverlaging. De doelstelling is verwachtingen bij te stellen en hierdoor gevoelens van eenzaamheid af te zwakken. Een derde oplossing is het leren omgaan met eenzaamheidsgevoelens. Hierdoor kan vermeden worden dat eenzaamheid resulteert in andere problemen zoals bijvoorbeeld een depressie. Deze eenzaamheidsinterventies kunnen gericht zijn op het individu, maar ook op bepaalde groepen of op het niveau van de samenleving. Een goede aanpak van eenzaamheid vraagt tevens aandacht voor het type eenzaamheid en dus de specifieke tekorten in hun sociale relaties.

Naar type eenzaamheidsinterventie, de wijze waarop de interventie zelf aangepakt wordt, kan nog een onderscheid gemaakt worden tussen (1) algemene voorlichting en mentaliteitsverandering, (2) deskundigheidsbevordering van hulpverleners, (3) sociaal-culturele activering en (4) persoonlijke activering.

Aan de hand van algemene voorlichting (1) wordt getracht de beeldvorming alsook het gedrag bij te stellen. Het gaat om algemene initiatieven vanuit het beleid of het maatschappelijke middenveld die zich er op richten om een positiever, minder stereotype beeld van de specifieke doelgroep te vormen of waarin getracht wordt de doelgroep aan te zetten tot sociaal-culturele activiteiten. De deskundigheidsbevordering van hulpverleners (2) richt zich op professionele hulpverleners die vaak in contact komen met de doelgroep. Hierbij is het enerzijds de bedoeling om hulpverleners bewust te maken van de problematiek zodat ze deze kunnen signaleren en anderzijds hen aan te leren adequaat om te gaan met de problematiek. Sociaal-culturele activering (3) richt zich direct op eenzame personen en heeft als doelstelling netwerkontwikkeling. Persoonlijke activering tot slot (4) wil eenzame mensen bewust maken van hun houding of gedrag dat eenzaamheid in de hand kan werken en tracht hun sociale zelfredzaamheid te verbeteren.

In de volgende paragrafen hanteren we dit onderscheid als leidraad om suggesties naar het beleid te formuleren in de aanpak en preventie van eenzaamheid. In een eerste paragraaf staan we stil bij het belang van de beeldvorming. Paragraaf twee bekijkt de mogelijkheden voor initiatieven gericht op sociaal-culturele en persoonlijke activering. Paragraaf drie tot slot focust op de belangrijke rol die professionele hulpverleners kunnen spelen.

3.2. Het vermijden van stereotype beeldvorming

Uit het verhaal van Sanne komt duidelijk het belang van de beeldvorming rond prostitutie naar voren. Sanne voelt zich in haar rol als prostitué onterecht behandeld door de politie. Ze ervaart het sociale stigma dat verbonden is aan haar beroep.

Beleidsvorming of meer algemeen initiatieven gericht op probleemsituaties bij deze doelgroep dienen zich dan ook bewust te zijn van de assumpties die ze hanteren. In welke mate dragen deze bij tot het instandhouden of in het creëren van een specifieke beeldvorming die eenzaamheid bij deze doelgroep in de hand kan werken? Van welke assumpties vertrekken ze bij hun eigen handelen? De beeldvorming rond de sociale positie die Sanne bekleedt bepaalt immers mede hoe zij haar positie binnen de maatschappij ervaart en waarom ze zich benadeeld voelt. Ze ervaart immers het stereotype imago dat met haar positie binnen de samenleving samenhangt en schrijft hier ook de hardhandige aanpak van de politie aan toe.

Het beleid, op verschillende niveaus, zowel lokaal, regionaal als federaal, kan een belangrijke rol spelen in deze beeldvorming. In alle mogelijke initiatieven die zich direct of indirect op de specifieke doelgroep richten, dient men zich de vraag te stellen of men al dan niet van stereotype assumpties vertrekt die het stigma verbonden aan een bepaalde sociale positie (vb. prostitué, bedelaar, ...) al dan niet in de hand werken dan wel net trachten weg te werken.

3.3. Sociaal-culturele en persoonlijke activering: meer dan kwantiteit

De meeste initiatieven die zich richten op de eenzaamheidsproblematiek leggen de focus op het aanreiken van sociale contacten aan de doelgroep. Deze manier van netwerkontwikkeling kan bijdragen tot vermindering of preventie van eenzaamheid en dienen dus ook ondersteund te worden. Het idee van meer contacten, minder eenzaamheid is vaak echter al te simplistisch. Eenzaamheid staat niet noodzakelijk gelijk aan alleen zijn. Eenzaamheidsinterventies dienen dan ook niet te vertrekken van de assumptie om zij die 'alleen zijn' te 'redden', maar wel zij die zich eenzaam voelen een nieuwe opportuniteit te bieden. Dit betekent echter niet dat netwerkontwikkeling geen soelaas kan brengen. Hierbij is het weliswaar van belang aandacht te hebben voor het type eenzaamheid waarmee de persoon in kwestie geconfronteerd wordt. Vooral sociaal eenzame individuen kunnen gebaat zijn met meer contacten; dit kan hun gevoel van sociale integratie bevorderen. Onderzoek naar eenzaamheidsinterventies toonden bovendien aan dat vooral specifiek gerichte initiatieven van lange duur effectief kunnen zijn. Het organiseren van een éénmalige sociale activiteit zal dan ook slechts weinig effect genereren.

Waar de aanpak van sociale eenzaamheid vraagt om acties gericht op de bredere sociale relatiekring, geldt voor emotionele eenzaamheid dat initiatieven gericht op 'activering' de focus moeten leggen op het ontwikkelen van hechte banden met anderen. Het is dan ook hier waar Sanne zoveel nood aan heeft: iemand bij wie je terecht kan, iemand met wie je je zorgen kan delen. Initiatieven gericht op emotionele eenzaamheid dienen dan ook bij het uitbouwen van kwaliteitsvolle vriendschapsrelaties deze doelstelling voor ogen te houden. Hierbij is het van belang om bij deze initiatieven van gelijkwaardigheid te vertrekken en reciprociteit centraal te stellen. Deze vormen een belangrijke voorwaarde voor een hechte vertrouwensrelatie. Een centraal kenmerk van vriendschapsrelaties is de wederzijdse steun: een balans in het geven en krijgen van steun vormt de basis van een kwaliteitsvolle relatie.

Initiatieven gericht op netwerkontwikkeling kunnen zich ook richten op de randvoorwaarden voor netwerkontwikkeling: een kader

scheppen dat sociale integratie toelaat en bevordert. Voldoende financiële zekerheid blijft hierbij van onmiskenbaar belang ter preventie van eenzaamheid. In die zin kan een betere economische positie bijdragen tot minder eenzaamheid. Een beperkt inkomen betekent tevens minder middelen om deel te nemen aan sociale activiteiten wat direct kan resulteren in eenzaamheid.

3.4. De professionele hulpverlener als 'intermediair'

Initiatieven gericht op deskundigheidsbevordering zijn 'indirecte' initiatieven. Ze richten zich op personen die in contact komen met de doelgroep. Hierbij is de doelstelling kennis bij te brengen over de eenzaamheidsproblematiek en de aanpak van eenzaamheid.

Professionele hulpverleners vormen belangrijke 'intermediairs', personen die in contact komen met de doelgroep. Deskundigheidsbevordering van deze professionele hulpverleners op het vlak van eenzaamheidsproblematiek kan dan ook bijdragen tot het verminderen van eenzaamheidsgevoelens. Dit vereist allereerst dat er in het takenpakket van de professionele hulpverleners ruimte is voor een 'attitude van nabije aandacht'. Dit impliceert dat in het takenpakket structureel tijd vrij is gemaakt voor kwaliteitsvolle gesprekken.

Wanneer aan deze vereiste voldaan is, is het van belang om de hulpverleners een opleiding te bieden gericht op de eenzaamheidsproblematiek. Het onderscheid tussen sociale en emotionele eenzaamheid kan ook op dit vlak tot betere inzichten in de eenzaamheidsproblematiek leiden. Het laat toe om buiten het traditionele denkkader van 'meer contacten, minder eenzaamheid' te denken en te handelen. Deskundigheidsbevordering van hulpverleners kan er dan toe bijdragen dat hulpverleners sensitiever reageren op potentieel eenzame individuen en beter in staat zijn eenzaamheid te signaleren en aan te pakken.

4. TOT SLOT

Het verhaal van Sanne is een schrijnend voorbeeld van de problematiek van eenzaamheid. Iedereen kan op elk moment in zijn leven met eenzaamheid geconfronteerd worden. In die zin is eenzaamheid universeel. Maar eenzaamheid is niet gelijk verdeeld. Sommige mensen hebben een groter risico op eenzaamheid.

Het ontbreken van randvoorwaarden voor sociale integratie, het gemis van een vertrouwenspersoon en het stigma dat met haar sociale positie gepaard gaat, betekenen voor Sanne een cumulatie van risicofactoren. Dit maakt het voor haar wellicht ook moeilijker om uit deze vicieuze cirkel te stappen.

Haar verhaal toont aan dat eenzaamheid, hoe individueel ook, steeds een maatschappelijk probleem is en hier ook uit voortvloeit. Dit impliceert tevens ook dat op maatschappelijk niveau er ruimte ligt voor de aanpak van eenzaamheid. Het risico op eenzaamheid is ongelijk verdeeld. Meer aandacht voor deze ongelijkheid resulteert hopelijk op lange termijn in meer gelijkheid, ook voor Sanne.

FERNAND

EENZAAMHEID BIJ OUDEREN

Liesbeth De Donder
Nico De Witte
Sarah Dury
Tine Buffel
Dominique Verté

1. STRAATHOEKWERK VERTELT...

Ik kom hem vaak tegen, al wandelend met zijn honden. Op een dag neem ik wat hondenkoekjes mee en dat hebben ze onmiddellijk in het snuitje. Fernand is 60 en zijn honden zijn zowat het enige sociaal netwerk dat hij heeft. Telkens ik hem tegenkom, krijgen de honden een koekje en wandel ik met hen mee. Fernand vindt dit aangenaam en na een tijd zwaait hij naar me als hij me ziet aankomen. Tijdens één van onze wandelingen, die steeds langer worden, vertelt hij me over zijn overleden tweelingbroer. Hij is nog niet zolang overleden en hij was het enige familielid waarmee hij nog contact had. Behalve dan de wandelingen met zijn honden, komt hij ook niet veel meer buiten want het leven is duur en hij heeft maar een klein pensioen. De gesprekken tijdens onze wandelingen gaan over van alles, over het weer, over de TV programma's, de politiek, de gezondheid van Fernand,... want als 60 jarige ben je de ene dag al wat strammer dan de andere, vertelt hij met een kwieke lach op zijn gezicht. Het is een mooie dag, benieuwd of ik Fernand vandaag zal tegenkomen. Ik probeer me te herinneren wanneer ik Fernand de laatste keer gezien heb. Aan het aantal hondenkoekjes in mijn zak te voelen, is het precies al een week geleden. Even langsgaan om te zien of alles in orde is...

2. EENZAAMHEID MAATSCHAPPELIJK GEKADERD

2.1. Vergrijzing

De afgelopen jaren werd het thema van de vergrijzing prominent op de maatschappelijke agenda geplaatst. In 1998 was 22.2% van de Europese bevolking ouder dan 60 jaar. 10 jaar later, in 2008 was dat percentage al gestegen tot 24.6% (Eurostat, 2009). Voorspellingen wijzen erop dat deze groei zich ook in de komende jaren nog zal verder zetten in België. Vooral in de provincies Limburg en West-Vlaanderen zal deze groei het grootst zijn (Eurostat, 2009).

Het is echter niet alleen de toename van het aantal ouderen ten opzichte van de totale bevolking, ook de dubbele vergrijzing, ook wel verzilvering genoemd, baart beleidvoerders en economen zorgen. Met deze verzilvering bedoelen we de versnelde groei van het aantal 80plussers. Het is vooral deze groter wordende groep hoogbejaarden die een grote zorgbehoefte heeft, waardoor de kosten voor gezondheidszorg sterk zullen toenemen (Dillaway en Byrnes, 2009). Toch zijn het niet enkel de economische gevolgen die een uitdaging

vormen. Eén van de thema's die een grote bedreiging vormt voor de levenskwaliteit van ouderen is eenzaamheid (Bowling en Zahava, 2004). Sociale relaties zijn essentieel voor een optimale mentale en lichamelijke gezondheid en hebben een substantiële impact op het welzijn van het individu (Hawkley en Cacioppo, 2002).

Niet alleen in de wetenschappelijke literatuur wordt er aandacht aan eenzaamheid gegeven. Ook in de nationale en lokale media duiken regelmatig schrijnende verhalen op over ouderen die in alle eenzaamheid thuis gestorven zijn, en wiens lichaam soms pas weken, maanden of in de meest extreme gevallen pas jaren nadien wordt gevonden.

In dit artikel willen we dan ook aandacht besteden aan eenzaamheid bij ouderen. We starten met een verklaring voor de gebruikte termen. Verschillende termen hebben immers vaak verschillende achtergronden en betekenissen. Die moeten eerst verduidelijkt worden. Vervolgens gaan we op zoek naar groepen ouderen die een groot risico hebben om zich eenzaam te voelen. Ten slotte bieden we een overzicht van mogelijke strategieën om eenzaamheid tegen te gaan.

2.2 . Terminologie en definiëring

De literatuur maakt een onderscheid tussen sociaal isolement en eenzaamheid. Door deze twee verschillende termen te gebruiken willen we dan ook een onderscheid maken tussen de objectieve en subjectieve component van het verhaal. Sociaal isolement of contactarmoede verwijst naar het objectief tekort aan sociale relaties, terwijl eenzaamheid eerder gaat over subjectieve, ervaren gevoelens van een tekort aan contacten.

Mensen die alleen zijn, alleen leven en weinig contacten hebben, kunnen we sociaal geïsoleerd of contactarm noemen. Dit is objectief, telbaar waar te nemen. De vraag hoe vaak ouderen contact hebben staat hier dan ook centraal. Naast het aantal contacten dat ouderen hebben, wordt binnen de literatuur net gewezen op het belang van de subjectieve beoordeling van deze sociale contacten (Antonucci e.a., 2009). Vereenzaming gaat over de subjectieve ervaring van een persoon, zoals een ervaren gebrek aan intimiteit, kwantiteit en kwaliteit van sociale relaties. Eenzaamheid is een gevoel en voelt per definitie anders aan tussen mensen onderling (Van Tilburg en De Jong Gierveld, 2007).

Eenzaamheid zou men kunnen definiëren als het verschil tussen feitelijke en gewenste contacten. Hoe groter dat verschil, hoe groter de eenzaamheid (Peplau en Perlman, 1982). Eenzaamheid wordt gezien als een subjectief ervaren gemis aan kwalitatieve sociale relaties waarbij het aantal en de aard van die relaties slechts een beperkte rol spelen. Hoe groter het verschil tussen wat iemand wenst op vlak van intimiteit en interpersoonlijke affectie, en wat iemand heeft op dat vlak, hoe groter de eenzaamheid (de Jong Gierveld, van Tilburg, 2008). Opvallend is dat er hierbij geen sprake is van een één op één relatie tussen het sociaal netwerk en eenzaamheid. Ondanks het feit dat een klein sociaal netwerk de kans op eenzaamheid verhoogt, zijn er individuen met een klein netwerk, die toch niet eenzaam zijn (van Tilburg en De Jong Gierveld 2007). Het omgekeerde geldt evenzeer: Mensen die over een uitgebreid netwerk beschikken, kunnen zich soms toch eenzaam voelen.

3. VLAAMSE OUDERENBEHOEFTEONDERZOEKEN: DATA EN METHODOLOGIE

De data die we voor deze bijdrage gebruiken, zijn verzameld tussen 2004 en november 2010 in het kader van de lokale ouderenbehoefteonderzoeken in Vlaamse gemeenten. Deze onderzoeken hebben een dubbel doel. Enerzijds worden de actuele behoeften van thuiswonende 60plussers onderzocht en anderzijds worden ouderen gestimuleerd om deel te nemen aan het lokale ouderenbeleid. Gemeenten kunnen immers op basis van hun resultaten een empirisch onderbouwd ouderenbeleidsplan opstellen.

In november 2010 hadden 138 gemeenten hun onderzoek afgerond, verspreid over de vijf Vlaamse provincies. In die gemeenten werden 64 737 ouderen bevroegd over een breed gamma van thema's. Via een gestandaardiseerde vragenlijst werd gepeild naar eenzaamheid, de leefomgeving van ouderen, gezondheid, zorg, welbevinden, maatschappelijke participatie, vrijwilligerswerk, onveiligheidsgevoelens, etc. Per gemeente werd een proportioneel gestratificeerde steekproef getrokken op basis van leeftijd (60-69jaar, 70-79jaar, 80+) en geslacht. Het percentage van de tachtigplussers in onze steekproef was daardoor net hetzelfde als in het percentage tachtigplussers in de totale ouderenpopulatie.

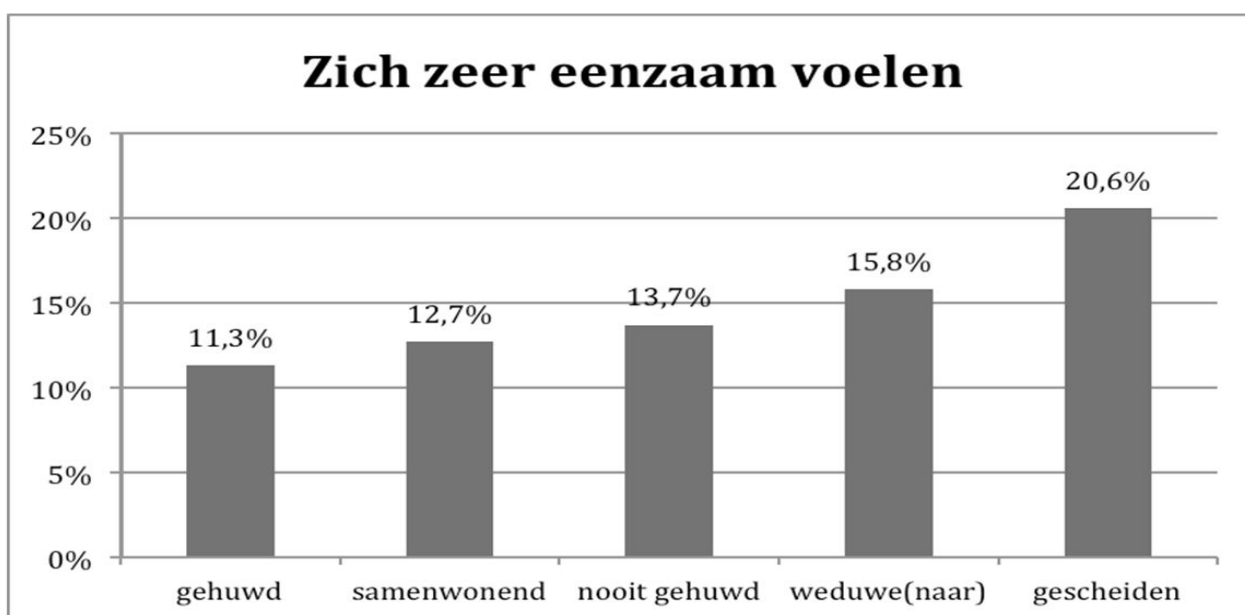
Om eenzaamheid te meten maakten we gebruik van de ingekorte eenzaamheidsschaal van De Jong-Gierveld en van Tilburg (2008). Deze gevalideerde schaal wordt internationaal aanzien als het meetinstrument om eenzaamheidsgevoelens bij ouderen te meten. De eenzaamheidsgevoelens werden geregistreerd aan de hand van de mate van het eens zijn met zes stellingen over eenzaamheid (vb. Ik ken veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen, er zijn voldoende mensen met wie ik mij verbonden voel, ik mis mensen om mij heen, ...).

4. EENZAAMHEID OP LATERE LEEFTIJD: CIJFERS UIT VLAANDEREN

Vaak worden ouderen gepercipieerd als geïsoleerd, eenzaam en zonder uitgebreid netwerk (Steverink, 2003). Deze beeldvorming berust echter vaak op vooroordelen. Niet zelden worden ideeën die mensen hebben over bepaalde groepen in een samenleving gevormd door clichés. Zo gaat het ook met eenzaamheid en ouderen. Het persoonlijk netwerk van ouderen kan inderdaad afnemen met de leeftijd en dit grotendeels door specifieke omstandigheden zoals verweduwing, scheiding, kinderen die uit huis gaan of het verliezen van vrienden en familie door sterfte (Steverink, 2003). Echter, eenzaamheid komt onder mensen van alle leeftijden voor en niet alle ouderen zijn eenzaam. Maar zoals in alle leeftijdsgroepen is er wel een segment dat kwetsbaar is en meer risico heeft om eenzaam te zijn. Daar willen we in dit deel dieper op ingaan. We bekijken achtereenvolgens verschillen op vlak van: geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, net verhuisd zijn, gezinsinkomen, fysieke gezondheid, mentale gezondheid en urbanisatiegraad.

Resultaten tonen aan dat 12,6% zestigplussers ernstig eenzaam is. Splitsen we de groep ouderen op naargelang geslacht, zien we niet veel verschillen. 13% vrouwen voelt zich zeer eenzaam ten opzichte van 12,2% mannen. Ook qua leeftijd is er weinig verschil. Hoewel de idee vaak leeft dat de oudste ouderen ook veruit het eenzaamste zijn, blijkt dit niet uit de cijfers. Bij 60-69jarigen is 12,3% zeer eenzaam, bij 70-79jarigen is dat 12,8% en bij 80plussers 13,5%.

Burgerlijke staat vertoont wel een belangrijke relatie met eenzaamheid (zie figuur 1). Zo stellen we vast dat ouderen die een partner 'verloren' hebben meer eenzaamheidsgevoelens vertonen dan ouderen met partner. Daarbij zijn het vooral de gescheiden ouderen die de hoogste eenzaamheidsgevoelens ervaren. Meer dan één op vijf gescheiden ouderen voelt zich zeer eenzaam. Op de tweede plaats staan weduwen(aars). Nooit gehuwde ouderen vormen een specifieke groep binnen de ouderen zonder partner en hebben een profiel dat eerder aanleunt bij ouderen die wel een partner hebben: zij voelen zich merkkelijk minder eenzaam dan gescheiden ouderen en ouderen in de weduwestaat.

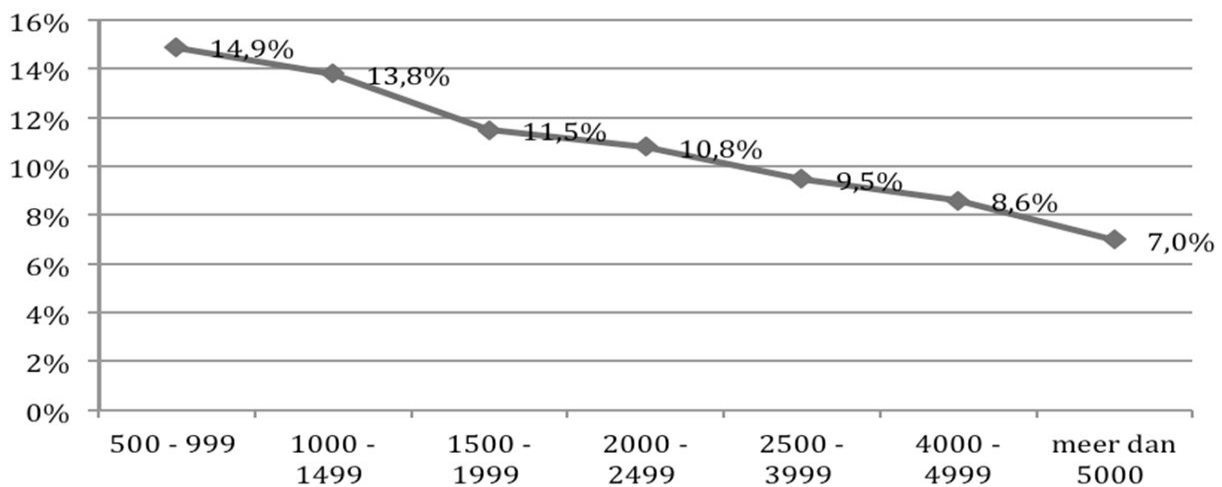

Figuur 1. Zich zeer eenzaam voelen in functie van burgerlijke staat.

Een volgende risicofactor die we bekijken is het verschil in eenzaamheid naargelang mensen verhuisd zijn de afgelopen 10 jaar of niet. Uit de resultaten blijkt dat ouderen die de afgelopen 10 jaar verhuisd zijn, zich gemiddeld eenzamer voelen (14,8%) dan ouderen die niet verhuisd zijn (12,3%).

In figuur 2 hebben we het gezinsinkomen gerelateerd aan de ernst van de eenzaamheidsgevoelens. We merken dat het inkomen een milderende invloed heeft op de eenzaamheidsgevoelens. We zien een duidelijke dalende lijn van eenzaamheid wanneer mensen een hoger inkomen hebben. Bijna 15% ouderen die zich in de inkomensklasse 500-999€ bevinden, geeft aan ernstig eenzaam te zijn. Dit cijfer daalt naar 7% voor de hoogste inkomensklasse. Mensen met een hoger inkomen voelen zich duidelijk minder eenzaam.

Zich zeer eenzaam voelen

Figuur 2. Zich zeer eenzaam voelen in functie van inkomen (uitgedrukt in euro).

Verder blijkt ook gezondheid een bepalende factor te zijn in relatie tot eenzaamheidsgevoelens. Globaal genomen ondervinden ouderen met fysieke beperkingen meer ernstige eenzaamheid dan zij die geen beperkingen ondervinden. Op vlak van mentale gezondheid merken we een nog groter verschil. Ouderen met een negatief psychologisch welbevinden (zich nerveus voelen, somber en neerslachtig voelen, ...) zijn ook veel vaker zeer eenzaam dan ouderen met een positiever welbevinden.

Een laatste factor die we bekijken is urbanisatiegraad. De veronderstelling dat ouderen die in steden wonen veel eenzaamer zijn dan ouderen op het platteland wordt slechts ten dele bevestigd. 11.8% ouderen in rurale gebieden voelen zich sterk eenzaam. Bij ouderen in semi-rurale gebieden is dat 12.7%, bij ouderen in semi-urbane gebieden is dat 12.2% en bij ouderen in de meeste stedelijke gebieden is dat 13.2%. De verschillen zijn dus slechts minimaal te noemen.

5. AANBEVELINGEN VOOR BELEID EN PRAKTIJK

5.1. Risicogroepen

Om eenzaamheid aan te pakken moet men eerste een grondig inzicht hebben over de betekenis en prevalentie van eenzaamheid. Wie is eenzaam en waar bevinden deze personen zich? Op de vraag wie is eenzaam tracht dit artikel alvast een antwoord te bieden. Een eerste vaststelling is dat eenzaamheid géén genderspecifiek, noch leeftijdsgerelateerd probleem is. Mannen en vrouwen verschillen niet in de mate waarin ze eenzaamheidsgevoelens ervaren. Ook het zoeken naar variatie binnen de verschillende leeftijdsgroepen levert geen meerwaarde op. Eenzaamheid is dus geen probleem dat louter bij 80plussers aandacht verdient.

Op vlak van burgerlijke staat tonen de resultaten wel enkele interessante vaststellingen. Binnen de groep ouderen vragen vooral de gescheiden ouderen extra aandacht. Zij vertonen

immers de hoogste prevalentie eenzaamheidsgevoelens. Doordat mensen scheiden, vallen heel vaak sociale netwerken/vrienden/schoonfamiliebanden weg. Sociale relaties moeten opnieuw opgebouwd worden. Dit vraagt tijd en bovendien wordt het creëren van sociale relaties moeilijker en minder evident naarmate men ouder wordt. Ook ouderen in de weduwstaat verdienen de nodige aandacht. Vooral het eerste jaar na het overlijden van de partner zijn mensen kwetsbaar voor eenzaamheid. Verder blijkt dat er weinig invloed was van urbanisatiegraad op eenzaamheid. Net verhuisd zijn daarentegen was dat wel. Mensen die de afgelopen 10 jaar verhuisd zijn, voelen zich eenzamer. Het thuis voelen in een buurt is belangrijker dan de grootte van de gemeente. Daarnaast voelen ouderen met een laag inkomen zich dubbel zo vaak eenzaam als ouderen met het hoogste inkomen. Tenslotte besluiten we dat ouderen met een slechte fysieke en mentale gezondheid vaker hoge eenzaamheidsgevoelens vertonen. Deze verschillende groepen van eenzame ouderen, vragen vaak ook om een verschillende aanpak. Methodes die werken om ouderen in de weduwstaat te bereiken, zijn niet dezelfde als strategieën om eenzaamheid bij gescheiden ouderen tegen te gaan.

5.2. Projecten opzetten om eenzaamheid tegen te gaan

Een tweede stap in het tegengaan van eenzaamheid is de detectie van eenzaamheid, of het weten vinden van eenzame mensen. De vraag 'waar wonen eenzame ouderen in Vlaanderen' is hier aan de orde. Op zich kan dit niet zomaar beantwoord worden, en al zeker niet vanuit een centrale kijk op de problematiek. Het detecteren van eenzame burgers kan enkel lokaal, door de inzet en betrokkenheid van lokale figuren. Dat kan zowel door het toedoen van professionelen of vrijwilligers zijn. Op zich is dit een taak dat door velen kan worden opgenomen: straathoekwerk, huisartsen, dienstencentra, gezinshulp, ouderenorganisaties, ... Belangrijkste voorwaarde is dat ze de buurt en bewoners kennen. De vraag die zich hier opwerpt is: Wie neemt de (eind)verantwoordelijkheid op?

Eens men potentieel eenzame ouderen gedecteerd heeft, kan men in een derde stap een interventie of actie overwegen. Het gaat er in vele gevallen vaak om om de vicieuze cirkel te doorbreken. Heel wat ouderen die eenzaam zijn, wensen immers vaak meer sociale contacten, maar nemen niet deel aan het sociale leven, net omdat zij niemand kennen die reeds participeert. Lokale sleutelfiguren kunnen dikwijls een cruciale brugfunctie vervullen tussen het aanbod op vlak van informele en formele netwerken enerzijds en de vraag en wensen van ouderen anderzijds. Er zijn heel wat goede praktijkvoorbeelden waarbij geïnvesteerd wordt in het inzetten van vrijwilligers die mensen persoonlijk aanspreken en uitnodigen tot deelname. Persoonlijk aanspreken is hier echt een sleutelwoord. Eén van de belangrijkste redenen om deel te nemen aan het maatschappelijke leven is dat 'men gevraagd wordt' (Verté e.a., 2011). Lokale besturen en het middenveld kunnen hier een rol opnemen in het aansturen van de ontwikkeling van dergelijke sociale netwerken.

Denken we daarbij bijvoorbeeld aan de vaststelling dat ouderen die de afgelopen 10 jaren tijd verhuisd zijn zich eenzamer voelen dan andere ouderen. Verenigingen en lokale projecten zouden het middel bij uitstek kunnen zijn om deze ouderen meer aansluiting te laten vinden bij het maatschappelijk leven. Ouderen die reeds langer in de gemeente wonen kunnen hierin een cruciale rol vervullen. Zo kunnen zij als 'gemeente- of buurtexperts' worden ingeschakeld die nieuwkomers wegwijs maken en introduceren in de bestaande sociale

netwerken. Dergelijke lokale sleutelfiguren zouden niet alleen direct contact kunnen onderhouden met deze nieuwe bewoners, maar ook eventuele problemen en noden kunnen signaleren. Het is dan ook belangrijk dat deze vrijwillige gemeente- of buurtexperts goed ingebed zijn en ondersteund worden door een partnerschap van verschillende organisaties, zoals de lokale overheid, verenigingen, zorgorganisaties, enz.

VOORBEELD. ORGANISATIES Zouden een PETER/METER SYSTEEM KUNNEN ONTWIKKELEN OM EENZAME OUDEREN, OP BASIS VAN PERSOONLIJKE AANSPREKING EN UITNODIGING, NAAR DE ACTIVITEITEN TE BRENGEN.

VOORBEELD. DE GEMEENTE KAN HET ONTWIKKELEN VAN GEDECENTRALISEERDE VOORZIENINGEN (BV EEN BUURTWINKEL) STIMULEREN, OF KAN HET ORGANISEREN VAN STRAATFEESTEN EN STRAATBARBECUES ONDERSTEUNEN. INDIEN OUDEREN HIER FREQUENT GEBRUIK VAN MAKEN, ONTSTAAT EEN VORM VAN FAMILIARITEIT IN DE GEMEENTE, DIE EEN BUFFERENDE WERKING HEEFT OP EENZAAMHEIDSGEVOELENS.

Bij sommige eenzame ouderen zullen bovenstaande stappen echter niets uithalen. We willen bij bovenstaande dan ook twee kritische bemerkingen geven. Ten eerste, wanneer mensen in eenzaamheid gedetecteerd zijn, moet er ook steeds gepeild worden naar hun wensen en mogelijkheden. Er zijn mensen die even goed aangeven niet willen geholpen te worden "ik heb dat allemaal niet nodig, ik ben gelukkig zo". Ten tweede zijn er ouderen die te kampen hebben met zware psychologische problemen. Uit de resultaten bleek reeds dat psychologische problemen en eenzaamheid samen gaan. Bij de groep van meest eenzame ouderen zijn dan ook die psychologische problemen het grootste. Het in contact brengen met anderen is dan niet genoeg. Die groep kunnen we dan ook niet bereiken of helpen via vrijwilligers of verenigingen.

5.3 Good practices om eenzaamheid tegen te gaan

In 2006 deden onderzoekers van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) een vergelijkend effect- en procesevaluatieonderzoek naar interventies ter voorkoming en vermindering van eenzaamheid onder ouderen, met als titel "Aanpak van eenzaamheid: helpt het?" (Fokkema en van Tilburg, 2006). Zij onderzochten of het doel van 10 projecten om eenzaamheid tegen te gaan en te reduceren ook effectief gerealiseerd werd. Hun voornaamste besluit echter was dat er heel wat creatieve inzet en goede bedoelingen zijn bij vele projecten, maar dat slechts twee projecten uiteindelijk ook in hun missie geslaagd zijn: een internetcursus Esc@pe en groepsactiviteiten binnen vijf woonzorgcentra. Het eerste project is een individueel internet-aan-huis-interventieproject voor ouderen die niet meer buitenshuis komen. Vrijwilligers detecteren potentiële kandidaten via op voorhand vastgelegde criteria (vb. alleenwonend, weinig mogelijkheden om contact te hebben, ...). Doel was om de contactenkring van mensen te vergroten door de mogelijkheid te creëren elkaar 'virtueel' te ontmoeten. Het tweede project betreft het aanbieden van een tweetal groepsactiviteiten (koffietijd en gespreksgroepen) binnen een woonzorgcentrum. Dit project had als doel om het aantal en de kwaliteit van sociale contacten tussen bewoners en het personeel te bevorderen. De andere acht projecten slaagden ondanks de inzet en goede bedoelingen niet in hun

doel om eenzaamheid bij de deelnemers te verminderen. De helft daarvan bleek wel enigszins effectief in de preventie van toename van eenzaamheid. (Fokkema en van Tilburg, 2006). Het feit dat slechts twee projecten effectief vruchten leken af te werken, mag geenszins leiden tot pessimisme. In dit deel bieden we een overzicht van de valkuilen en succesfactoren van de projecten: Waarom werkten sommige projecten of waarom slaagden sommige acties helemaal niet in hun doel?

Kijken we naar de theorie zijn er drie mogelijke manieren om eenzaamheid te verminderen: netwerkontwikkeling, standaardverlaging en leren omgaan met gevoelens van eenzaamheid (Linnermann e.a. 2001). De eerste manier, die van netwerkontwikkeling, is de meest gebruikte. Bij vrijwel alle projecten lag hier de nadruk op. Eenzaamheidsbestrijding houdt dan in dat men gaat trachten de kwantiteit en de kwaliteit van sociale contacten te verhogen. Kwantiteit van contacten zal men trachten te verhogen door de persoon mee te nemen naar groepsactiviteiten, huisbezoeken te regelen, enz. Kwaliteit van contacten kan men verhogen door stil te staan bij de huidige contacten die de oudere nog heeft en daar op inspelen. Vaak zijn bij eenzame ouderen de contacten met kinderen vertroebeld omwille van problemen en spanningen uit het verleden. Die proberen structureel op te lossen vraagt veel tijd en energie maar zijn voor beide partijen vaak heel bevredigende interventies. De tweede stijl, standaardverlaging, betreft het verminderen of bijstellen van de verwachtingen van mensen over sociale contacten. Men vertrekt vanuit de idee dat mensen vaak onrealistische verwachtingen hebben: vb. de idee dat je enkel gelukkig kan zijn wanneer je een partner hebt of dat de kinderen wekelijks op bezoek moeten komen. De derde stijl om om te gaan met eenzaamheidsgevoelens is leren omgaan met gevoelens van eenzaamheid. Dit kan door bijvoorbeeld relativering (er zijn anderen die het nog slechter hebben), afleiding (een hobby zoeken), ontwijking of berusting (aanvaarden van het probleem) (Linneman e.a. 2001). Veelal wordt er door projecten voor de eerste manier geopteerd. De andere twee aspecten krijgen echter te weinig aandacht (Fokkema en van Tilburg, 2006).

Vervolgens detecteerden Fokkema en van Tilburg (2006) verscheidene projectoverschrijdende valkuilen én succesfactoren die een mogelijke reden zijn waarom het vooropgestelde doel, eenzaamheid verminderen, al dan niet gehaald werd. Op basis van die valkuilen en succesfactoren werden verschillende lessen voor de toekomst geformuleerd (Fokkema en van Tilburg, 2006: 137)

- Laat theorie en praktijk samengaan. Projecten worden meestal opgezet vanuit de idee dat eenzaamheid een probleem is. Wat de oorzaken zijn of wie de meeste kwetsbaren zijn, wordt van tevoren niet bestudeerd.
- Het gaat niet enkel om het vergroten van sociale netwerken. De verhoging van sociale participatie is niet eenvoudig. Het is niet voldoende om ouderen te stimuleren naar activiteiten te gaan, of het bieden van een omgeving waar veel sociale contacten kunnen gelegd worden. Er wordt te weinig aandacht gegeven aan randvoorwaarden zoals sociale vaardigheden, het beschikken over basis omgangsvormen, het hebben van realistische wensen en verwachtingen, over voldoende inkomen beschikken, enz.
- Baken je doelgroep af. Vaak wordt er achteraf geconcludeerd dat de interventie niet aansloot bij de noden van de deelnemers of dat de deelnemers eigenlijk niet geschikt waren voor de gekozen interventie.
- Vind het warme water niet steeds opnieuw uit. Vaak bestaan er reeds projecten om eenzaamheid bij bepaalde groepen tegen te gaan.

Kijk dus om je heen en leer van hun successen én fouten. Daarnaast moeten er ook niet steeds nieuwe projecten opgestart worden, maar kan er aansluiting gevonden worden bij bepaalde interventies of acties die opgezet worden door andere organisaties of diensten in de buurt. Het afstemmen, bijschaven of inspelen op bestaande acties kan de kans op slagen verhogen.

- Denk aan de mogelijkheden en de motivatie van deelnemers. Wat zijn de wensen, vragen, behoeften en mogelijkheden van potentiële deelnemers? Sommige mensen zeggen even goed: "ik heb dat allemaal niet nodig, ik ben gelukkig op deze manier". Als mensen niet gemotiveerd zijn om deel te nemen, zal het project niet slagen. Soms kan dan ook geen enkele aanpak werken. Het accepteren van deze situatie is dan vaak beter. Andere mensen zullen net wel aangeven dat ze nood hebben aan hulp of begeleiding.
- Inventariseer ook de mogelijke negatieve neveneffecten. Nieuwe projecten hebben vaak last van kinderziekten en sommige zaken gaan minder goed dan gepland of verhoopt. Bij het Esc@pe-project bijvoorbeeld vonden sommige deelnemers het net pijnlijk om te lezen op internet of via email wat anderen wel allemaal buitenshuis aan activiteiten konden doen.
- Wees realistisch in je doelstellingen. Sommige projecten formuleerden te verre gaande doelstellingen zoals trachten 'een ware omslag te realiseren in het leven van eenzame ouderen'. Het formuleren van realistische doelstellingen is dan ook een laatste aanbeveling.

5.4. Conclusie

Hoewel eenzaamheid niet alleen bij ouderen voorkomt en ouderdom niet gelijk staat aan eenzaam zijn, is het thema van eenzaamheid wel een uitdaging die in een vergrijzende samenleving om maatregelen vraagt. Vlaamse ouderenbehoefteonderzoeken tonen aan dat één op acht zestigplussers zich zeer eenzaam voelt in Vlaanderen. Daarbij hebben vooral gescheiden ouderen; ouderen in de weduwestaat; ouderen die de afgelopen 10 jaar verhuisd zijn; ouderen met een laag inkomen; ouderen met een slechte fysieke en mentale gezondheid een verhoogd risico om zich zeer eenzaam te voelen. Een methode om 'de' eenzaamheid bij 'de' ouderen aan te pakken is er dan ook niet. Afstemming van een aanpak op individuele noden en behoeften is dan ook belangrijk. Vervolgens focust het artikel op verschillende componenten om strategieën op te zetten om eenzaamheid tegen te gaan: aandacht voor detectie, lokale aanpak via netwerken van partners, behoefte van de persoon in kwestie, via de drie manieren (netwerkontwikkeling, standaardverlaging, leren omgaan met gevoelens van eenzaamheid), ...

Daarnaast moeten beleid en praktijk zich bewust zijn van de verschillende valkuilen. Vaak is er veel inzet bij dergelijke projecten en bovenal veel goede bedoelingen. Eenzaamheid tegengaan is echter niet zo eenvoudig, maar vraagt een doordacht beleid met aandacht voor oorzaken, behoeften van specifieke doelgroepen, samenwerking tussen beleid-praktijk-vrijwilligers, en realistische verwachtingen.

GEOFFREY

HET ISOLEMENT VAN HET SOCIAAL WERK

Rudi Loose
Griet Roets

1. STRAATHOEKWERK VERTELT...

Geoffrey lijkt net uit een clip van Hef te stappen. In de groep neemt hij afstand van elke buitenstaander. Je merkt dat hij de boel goed in de gaten houdt en niks zo maar laat gebeuren. Hij is zelfzeker. Niemand kan hem raken. Altijd zijn er andere jongeren in zijn buurt. Hij straalt uit dat je hem niet moet proberen te begrijpen. Hij heeft niemand nodig om door te gaan. Hij staat er en de anderen staan rond hem. Hij lijkt onkwetsbaar.

Het is moeilijk om met hem in contact te komen. Ik zal een muur moeten slopen om tot hem door te dringen.

Op een avond stap ik op hem af. Hij zit alleen op een bank. We babbelen over rondhangen op straat. Hij vertelt me dat hij en zijn vrienden vaak tot 's morgens vroeg op straat rondhangen. Ze voelen voortdurend de blikken van "haters" op hen gericht. Mensen praten over hen. Af en toe verschijnt er een bericht in de media over de zogenaamde hangjongeren. Geoffrey en zijn vrienden voelen zich aangesproken. Ze worden afgeschilderd als een bedreiging voor de openbare veiligheid.

Geoffrey vertelt me dat hij die veiligheid van thuis mist. Hij kent er geen veiligheid. Hij voelt zich eenzaam thuis. Zijn mama woont samen met een man die hij niet kent. Geoffrey trekt de straat op om deze leegte op te vullen. Hij zoekt sociale contacten. Hij vertelt me dat hij en zijn vrienden vaak op straat rondhangen om de eenzaamheid te verdringen. Maar het lukt hem op straat ook niet, ook tussen zijn vrienden voelt hij zich vaak eenzaam. En de andere mensen op straat bekijken hem al helemaal alsof ze er niet bijhoren.

2. INLEIDING

In de inleiding van Vlastrov wordt gewezen op de driehoeksverhouding tussen vrijheid, gelijkheid en solidariteit. Vrijheid en gelijkheid staan in een spanningsverhouding tot elkaar. De nadruk op individuele vrijheid betekent immers het inboeten op gelijkheid, terwijl gelijkheid nastreven betekent dat de individuele vrijheid beperkt wordt. Solidariteit is een belangrijk element in het openhouden van deze spanningsverhouding en het afwegen van een rechtvaardige verhouding tussen individuele vrijheid en maatschappelijke gelijkheid. Het is net op het openhouden van deze spanning dat het sociaal werk wordt aangesproken, als actor in de samenleving om een draagvlak voor solidariteit mee vorm te geven. De opdracht van sociaal werk ligt in het werken op de relatie tussen individu en samenleving, tussen private aspiraties en collectieve verantwoordelijkheid. De actuele ontwikkelingen in het sociaal werk – zowel internationaal als in Vlaanderen – worden

echter in toenemende mate gevat in een logica van rationalisering en individuele responsabilisering. In de context van deze rationalisering en individualisering wordt de vraag des te prangender op welke wijze sociale voorzieningen zich positioneren in onze samenleving: als mede drager, dan wel ook als bevrager van deze ontwikkelingen?

3. RATIONALISERING EN INDIVIDUALISERING IN HET SOCIAAL WERK

Het sociaal werk wordt, evenals andere praktijken als onderwijs en gezondheidszorg, actueel gevat in een logica van beheersing en verzakelijking. Kenmerkend daarbij is de evolutie naar een managerialistische benadering van sociale praktijken. Managerialisme verwijst naar de idee dat een herorganisatie van het sociaal werk ook evident een meer efficiënte en effectieve praktijk met zich mee zal brengen. Door het invoeren van deze rationalisering, vertaald in procedures, protocollen, registratie, standaardisatie en monitoring, zou er ook meer voorspelbaar, bestuurbaar en kwaliteitsvoller sociaal werk ontstaan. Daarbij aansluitend leeft in het beleid een (steeds groter) geloof in de implementatie van wetenschappelijk onderbouwde methodieken - het evidence based sociaal werk - als belangrijk onderdeel van effectieve en efficiënte zorg.

Deze rationalisering gaat gepaard met een ontwikkeling naar individuele responsabilisering. Het gedachtengoed van Theodore Dalrymple spookt ondertussen ook steeds meer in Vlaanderen rond, waarin de nadruk wordt gelegd op de negatieve consequenties van de verzorgingsstaat die mensen afhankelijk zou maken van de zorg. Mensen moeten in de eerste plaats zelf hun eigen problemen willen oplossen en zorgen dat ze uit het slop geraken, dat is de idee. Op een positieve manier – lees: de juiste keuzes maken en doen wat van je wordt verwacht – gebruik maken van de hulp- en dienstverlening hoort daar bij. Een goede – waardige – cliënt is dan iemand die meestapt in de logica van het sociaal werk, zich laat empoweren en tot goede burger laat moduleren. Hoewel de onderbouwing van het gedachtengoed van Dalrymple zeer twijfelachtig is¹, is het mogelijk zeer effectief in het verminderen van een draagvlak voor solidariteit.

4. VOORSPELBAAR OF RESPONSIEF SOCIAAL WERK

Er is op zich natuurlijk nood aan een goed beleid in en van organisaties. Bovendien kan er moeilijk bezwaar zijn tegen de eis dat het sociaal werk zich duidelijk legitimeert, ook op basis van informatie uit wetenschappelijk onderzoek: sociaal werk moet meer zijn dan engagement vanuit de buik. Het streven naar voorspelbaarheid en beheersbaarheid staat echter tegelijk haaks op de idee van responsief sociaal werk: gezien het leven van mensen vaak onvoorspelbaar is en de problemen waarmee het sociaal werk moet omgaan complex en veelzijdig zijn. Natuurlijk is stilstaan bij de effecten van het sociaal werk belangrijk, maar dat is nog iets anders dan de functie van het sociaal werk reduceren tot het rationeel oplossen van de problemen van mensen.

¹ Lees bijvoorbeeld Raf Debaene (2007), Het fenomeen Dalrymple in: Alert, jrg. 33, 2007, nr. 3, pp. 41-50

De problemen waarmee mensen worden geconfronteerd zijn immers vaak ingebed in ruimere maatschappelijke ontwikkelingen, waar je als sociaal werker geen greep op hebt. Als sociaal werk echter moet werken, kan dit leiden tot een aantal nefaste strategieën. Ten eerste kan de verwachte illusie van beheersbaarheid in stand worden gehouden door problemen te individualiseren en de maatschappelijke dimensie van probleemconstructies af te knippen. Als we bijvoorbeeld de armoedeproblematiek definiëren als een probleem van maatschappelijke ongelijkheid, dan kunnen veel sociaal werkers de indruk krijgen dat ze dweilen met de kraan open en dat hun praktijk geen zin zou hebben omdat ze dat probleem toch nooit kunnen oplossen. Als de armoedeproblematiek echter gedefinieerd wordt als een probleem van gebrekkige participatie die nood heeft aan empowerment als een individueel groeiproces, dan kan deze illusie van oplosbaarheid van het armoedeprobleem wel in stand gehouden worden. Een tweede strategie kan zijn om enkel die cliënten toe te laten waarbij een grote kans op succes kan worden verwacht. Een concrete problematiek is actueel de creatie van allerlei restgroepen die niet passen binnen de vereisten van een effectieve en efficiënte ondersteuning en binnen het ideaal van de bewust kiezende cliënt met een duidelijk te diagnosticeren en dus duidelijk te behandelen probleem.

5. DE AFWEZIGE AANWEZIGHEID VAN HET SOCIAAL WERK

De nadruk op sociaal werk als probleemoplosser en probleembeheerser is enerzijds gericht op aanwezigheid, terwijl dit in de realiteit vaak paradoxaal genoeg betekent dat er sprake is van een pertinente afwezigheid. Enerzijds verwijst het nastreven van beheersbaarheid naar het principe van een zeer aanwezige zorg, die zo vroeg mogelijk problemen kan detecteren en zo doelgericht mogelijk moet interveniëren teneinde verdere problemen te voorkomen of de bestaande problemen te remediëren. Er wordt gesteld dat ondersteuning zo vroeg mogelijk moet plaats grijpen, zo ruim mogelijk, zo toegankelijk mogelijk, vraaggestuurd, participatief en empowerend. Er wordt ook nadruk gelegd op samenwerking en netwerkvorming, opdat aan geen enkele cliënt ondersteuning ontzegd zou worden. Anderzijds impliceert deze vorm van aanwezigheid mogelijk een zeer afwezig sociaal werk. Er wordt immers vertrokken van zeer rationele en afgebakende ondersteuning voor die cliënten die voldoen aan deze rationele verwachtingen. Er wordt dan bijvoorbeeld wel vraaggestuurd gewerkt, maar eerder exclusief binnen het eigen, voorgestructureerde aanbod en enkel voor die cliënten die de juiste vraag op de juiste plaats stellen. Op dergelijke wijze evolueert vraaggestuurdheid natuurlijk naar een zeer aanbodgericht concept, dat enkel toepasbaar is voor die cliënten die voldoen aan het ideaal van de autonome en bewust kiezende cliënt, en die bereid zijn mee te stappen in de ratio van de zorg. Het sociaal werk is dan enkel aanwezig voor zij die het spel meespelen en daartoe de nodige competenties hebben of bereid zijn deze te ontwikkelen. In die optiek wordt het sociaal werk ook vaak als niet aanwezig ervaren door cliënten, omdat het uitgaat van voorgestructureerde diagnostiek in plaats van dialoog. Ook samenwerking en netwerkvorming leiden daarbij niet automatisch naar meer aanwezige zorg. Een concreet risico is bijvoorbeeld het bystander effect, zoals eerst aangegeven door Latané en Darley in de jaren 1960. Bekend zijn de filmpjes waar een acteur op het voetpad ligt en doet alsof hij gekwetst is en hulp

nodig heeft: als mensen in groep passeren gebeurt er niets, als ze alleen passeren snellen ze te hulp. De idee is dan dat mensen in groep denken dat de andere het wel zal doen. Ook in het sociaal werk bestaat het risico op deze diffuse verantwoordelijkheid: hulpverleners zitten samen, maar iedereen blijft op zijn eigen eiland zitten en gaat er van uit dat de ander wel de verantwoordelijkheid zal opnemen. Dit kan leiden tot een geïsoleerde positie, waarin niet alleen vervreemding tussen sociaal werkers en cliënten, maar ook tussen sociaal werkers, sociaal werk organisaties en beleidsmakers onderling leeft.

6. DE POSITIE VAN HET SOCIAAL WERK

In het licht van de hierboven geschetste en besproken ontwikkelingen is ons argument dan ook dat het sociaal werk geen exclusieve rol kan spelen als probleemoplosser, maar een forum voor maatschappelijk debat kan vormen in relatie tot wat er in concrete situaties aan de hand zou kunnen zijn. In die zin is de vraag hoe het sociaal werk als actor mee vorm kan geven aan een draagvlak voor solidariteit waarbij individuele en maatschappelijke verantwoordelijkheden vervlochten liggen: hoe kan het sociaal werk interveniëren in de verhouding tussen individuele vrijheid en maatschappelijke gelijkheid? Houdt het de illusie van beheersbaarheid in stand, waarbij solidariteit verengd wordt tot het individueel ondersteunen van mensen tot bekwame burgers? Of vertrekt het vanuit het open houden van de spanning tussen individuele aspiraties en maatschappelijke verantwoordelijkheid en de wijze waarop probleemdefinities en de eigen praktijk zich daartoe verhouden?

Bovenstaande ontwikkelingen zijn natuurlijk algemene, maar zeer reële dynamieken. We zien echter dat sociaal werk organisaties en praktijkwerkers zich hier op zeer verschillende manieren tegenover (kunnen) gedragen. Sommige praktijken of werkers gaan mee in, of zelfs voor, het beheersingsdenken en streven ernaar de beste van de klas te zijn op het vlak van de rationalisering van hun werk. Andere praktijken en praktijkwerkers stellen zich kritischer op tegenover deze tendensen. Sommige praktijkwerkers blijken bijvoorbeeld zeer veel creativiteit aan de dag te leggen in het omgaan met managementsvereisten, tot en met het ondergronds gaan via allerlei praktijken of het weerstand bieden aan de hen opgelegde regels en vereisten. Wat echter ondergronds gaat, is ook niet meer transparant en te bevragen op legitimering en kan aldus geen onderwerp vormen van maatschappelijk debat. Andere praktijken lijken te hopen op een terugkeer naar (een idee over) het verleden, toen mensen nog voor elkaar zorgden en de maatschappij minder individualistisch was. Er wordt daarbij regelmatig verwezen naar het belang van mantelzorg als antwoord op sociaal isolement. Ook wordt de nadruk gelegd op het ondersteunen en uitbouwen van sociale netwerken. Hoewel dit belangrijk kan zijn, is ook hier de vraag vanuit welk perspectief dit streven wordt aangestuurd. Gaat het om een verwachting dat mensen zelf hun problemen oplossen en dus niet teveel beroep moeten doen op sociale voorzieningen? Of dat die mogelijkheid er enkel is voor zij die het echt verdienen? Keren we met andere woorden terug naar de idee van deserving en undeserving poor? Plaatsen deze sociale instituties zich met andere woorden buiten die sociale netwerken en komen ze enkel residueel tussen? En hoe worden netwerken gepercipieerd? Een vaststelling kan bijvoorbeeld zijn dat het sociaal

werk de bestaande netwerken verbreekt, omdat ze vindt dat het om nefaste relaties gaat. Zo geven jongeren aan dat ze het onderscheid kunnen maken tussen gedrag en vriendschap: het is niet omdat een vriend slecht gedrag stelt – bijvoorbeeld vandalisme - dat het daarom een slechte vriend is.² Eerder dan het installeren van nieuwe netwerken, is een eerste belangrijke vraag of we de bestaande relaties zien en erkennen in al hun complexiteit.

Praktijken doen ook beroep op referentiekaders die een beweging naar de cliënt onderbouwen, we denken hierbij bijvoorbeeld aan de presentietheorie van Andries Baart of de recente discussies omtrent Eropaf! van Jos Van der Lans. Belangrijk is echter te zien dat deze nieuwe antwoorden weer nieuwe vragen oproepen: de presentiebenadering blijft conceptueel een zeer individualiserende benadering, waarbij de notie bijstaan in het lijden centraal staat. De Eropaf! methodiek roept op haar beurt weer allerlei vragen op over de verhouding tot nieuw paternalisme en de vraag naar de ruimte die mensen hebben om nog te ontsnappen aan de zorg.

7. BESLUIT: DE COMPLEXITEIT KOESTEREN

Sociaal werk kan zich dus op verschillende manieren positioneren in de huidige maatschappelijke ontwikkelingen: defensief, dan wel ruimte zoeken voor ontgrenzing. Initiatieven gericht op ondersteuning kunnen ook flexibel en onvoorspelbaar werken, omdat ze de complexiteit in hun praktijk proberen houden. Mensen vinden immers vaak ondersteuning in aanspreekbare, geëngageerde, flexibele, ... praktijken, waarbij er niet te sterk binnen de hokjes gedacht wordt, maar waarin de betrokkenen bereid zijn hun eigen perspectief en hun eigen handelen te ontgrenzen. Een beter uitgangspunt dan het moeten werken van het sociaal werk lijkt ons dus te liggen in het besef dat het niet lineair kan werken zoals we graag zouden willen. Het gaat dan niet om de mogelijkheid om af te wijken van de standaard, maar om de aanvaarding dat afwijken van wat voorgeschreven is standaard kan zijn. Sociaal werk kan niet anders dan beperkt, stuntelig, zoekend, ... zijn, en leren van haar dilemma's en mislukkingen. Zo kan niet ontkend worden dat het bestaan van sociale voorzieningen ervoor kan zorgen dat mensen zelf hun draagkracht minder maximaliseren. Een voorbeeld is de slachtofferhulp, waar mensen door het aanbieden van slachtofferhulp net in hun rol van slachtoffer kunnen blijven zitten. Dit betekent echter niet dat slachtofferhulp niet belangrijk is, maar wel dat ze op een spanningsverhouding werkt tussen maatschappelijke en individuele verantwoordelijkheid. Een ander voorbeeld betreft krachtgericht werken. We kunnen niet ontkennen dat de evolutie naar krachtgericht werken positief kan zijn en een tegengewicht voor het deficiëntiedenken in de zorg, maar evenzeer kan het een zeer normatieve vereiste worden als verwacht wordt dat mensen krachtig moeten zijn.

²Zie Verschelden, G. (2000). Belevingsonderzoek bij kinderen en jongeren. Kinderen en jongeren over hun behoeften aan zorg. Gent: Universiteit Gent.

Het lijkt ons echter van essentieel belang om niet te vervallen in simplistische logica's als voor of tegen evidence based werken, voor of tegen management, voor of tegen hangjongeren, ... Het is belangrijk om de complexiteit en de ambiguïteit te blijven zien van hetgeen gebeurt, zonder het engagement op te geven. Dit wordt ook wel benoemd als de kwaliteit van aanwezigheid: sociaal werk moet er in

de eerste plaats zijn, en in dialoog gaan met mensen. Het gaat over ruimte creëren om een probleem bespreekbaar te stellen zonder dat dit onmiddellijk moet leiden tot voorspelbare oplossingen, liefst binnen een vooraf gedefinieerd stappenplan en een afgebakende timing. Wil het sociaal werk sociaal zijn, dan kan het niet anders dan moeilijk en complex zijn. Het is het wegsnijden van deze onvermijdelijke complexiteit die zorgt voor afwezigheid. Kwaliteit van aanwezigheid veronderstelt geëngageerd blijven en de onmogelijkheid blijven zien van het eigen handelen. Net dit uitgangspunt zou de ruimte kunnen creëren om aanwezig te zijn en het eigen sociaal isolement te doorbreken.

STRIJDPUNTEN

STRIJDPUNTEN VOOR EEN WERELD DIE VOOR IEDEREEN DRAAIT:

Het lokale niveau krijgt meer en meer verantwoordelijkheid bij het voeren van een sociaal beleid. Op het terrein zien we dat praktijken die op een zeer kwetsbaar publiek gericht zijn en daardoor een grote laagdrempeligheid vereisen, veelal gesubsidieerd zijn via lokale middelen. We denken dan aan jeugdwerk voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren, inloopcentra, outreachende werkvormen, nachtopvang, buurtwerk, verenigingsleven, straathoekwerk, Het zijn de mensen die zij bereiken die een verhoogde risico's loopt tot vereenzaming en sociaal isolement.

De strategieën in het tegengaan van eenzaamheid en sociaal isolement zal men dan ook veelal op lokaal niveau moeten ontplooiën . Naar welke doelgroepen, hoe en met welke methodieken deze strategieën vorm krijgen, laten we in het midden. We willen wel een aantal aanbevelingen aanreiken om deze strategieën, vooral naar de meest kwetsbare mensen, te laten slagen.

Werk sociale stigma niet in de hand

Een lokaal beleid kan een belangrijke rol spelen in de beeldvorming naar specifieke doelgroepen. Vermits de kans op eenzaamheid omgekeerd evenredig samenhangt met de sociaal positie van een groep of individu, dient een lokaal bestuur zich ook af te vragen of zij, door gerichte acties, geen stigma creëert of versterkt. Niet alleen persoonlijke relaties bepalen het risico op eenzaamheid. Ook de sociale rol die men vervult en de beeldvorming op maatschappelijke niveau kunnen hiertoe bijdragen. Zo kan een zeer repressief beleid naar vb hangjongeren ertoe bijdragen dat ze het stigma van probleemjongeren krijgen.

Investeer op lange termijn

Het opbouwen van meer kwaliteitsvolle contacten vraagt tijd. Investeer dus in projecten op lange termijn en stap af van eenmalige activiteiten die mensen eens samenbrengen. Ga voor constanten die mensen kunnen meenemen in een proces.

Focus op nabijheid

Sommige mensen hebben geen nood aan meer sociale contacten maar vooral aan iemand bij wie ze terecht kunnen, een luisterend oor vinden, met wie ze hun zorgen kunnen delen. Geef sociaal werkers binnen hun takenpakket dan ook de tijd en de ruimte om deze relatie aan te gaan, om nabijheid te kunnen bieden.

Luister naar lokale sleutelfiguren

Het detecteren van eenzame burgers kan enkel lokaal, door de inzet en de betrokkenheid van lokale figuren. Dit kunnen zowel vrijwilligers als betaalde krachten zijn. Het belangrijkste is dat ze buurt, bewoners en/of doelgroep kennen. Mensen die eenzaam zijn, nemen niet uit eigen initiatief deel aan een activiteit. Persoonlijk aanspreken is hier het sleutelwoord. Eén van de belangrijkste redenen om deel te nemen aan het maatschappelijke leven is dat 'men gevraagd wordt'.

Laat sociaal werk, sociaal werk zijn

Neem sociaal werk niet mee in een beheersingsdenken. De resultaten van sociaal werk zijn niet 100% te voorspellen. De problemen waarmee mensen kampen, situeren zich vaak in ruimere maatschappelijke ontwikkelingen waarop de sociaal werker geen vat heeft.

Sociaal werk dient er in de eerste plaats te zijn om in dialoog te gaan met mensen. Sociaal werk dient ruimte te creëren bij mensen om dingen bespreekbaar te maken, om over zaken na te denken zonder dat dit per se moet leiden tot voorspelbare oplossingen.

Geef het sociaal werk de autonomie om, vanuit hun expertise, aanspreekbare en flexibele praktijken te ontwikkelen waarbij mensen snel aansluiting vinden en besef dat het werk met mensen nooit lineair gebeurt.

De strijd is nooit gestreden

Inkomen, onderwijs, gezondheidszorg, arbeid en wonen zijn aspecten van het leven die invloed hebben op gevoelens van eenzaamheid. Onze strijdpunten in de publicatie "De strijd aan de onderkant wordt bitser". Straathoekwerk vertelt¹ zijn dan ook voor dit thema zeer actueel. Een goede sociale zekerheid, goede gezondheidszorgen, kwalitatief onderwijs, ... werken indirect in op de vermindering van eenzaamheid en sociaal isolement.

¹Vlaams Straathoekwerk Overleg, 2009. DE STRIJD AAN DE ONDERKANT WORDT BITSER: straathoekwerk vertelt, <http://www.straathoekwerk.be/LinkClick.aspx?fileticket=704E7537764F7A647561553D&tabid=207&language=nl-BE&stats=false>

LITERATUURLIJST

LITERATUURLIJST

- Antonucci, T.C., Birditt, K.S. en Akiyama, H. (2009). Convoys of Social Relations: An Interdisciplinary Approach. In V.L. Bengtson, D. Gans, N.M. Putney en M. Silverstein (eds), *Handbook of Theories of Aging*, second edition (pp. 247-259). New York: Springer.
- Bowling, A. en G. Zahava (2004). An Integrational Model of Quality of Life in Older Age. Results from the ESRC/MRC HSRC Quality of Life Survey in Britain. *Social Indicators Research*, 69, 1-36.
- De Jong Gierveld, J. en T. van Tilburg (2008). De ingekorte schaal voor algemene, emotionele en sociale eenzaamheid. *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 39(1), 4-15.
- Dillaway, H. A. en M. Byrnes (2009). Reconsidering Successful Aging: A Call for Renewed and Expanded Academic Critiques and Conceptualizations. *Journal of Applied Gerontology*, 28(6), 702-722.
- Eurostat (2009). Population on 1 January by Five Years Age Groups and Sex. Online geraadpleegd op <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database> [21 juli 2010].
- Fokkema, T. en T. van Tilburg (2006). Aanpak van eenzaamheid: helpt het? Een vergelijkend effect- en procesevaluatieonderzoek naar interventies ter voorkoming en vermindering van eenzaamheid onder ouderen. Den Haag: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut.
- Hawkey, L. en J. Cacioppo (2002). Loneliness and pathways to diseases. *Brain, Behavior and Immunity* 17, S98-S105.
- Peplau, L.A. en D. Perlman (1982). Perspectives on loneliness. In: L.A. Peplau en D. Perlman (eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (pp. 1-18). New York: Wiley.
- Steverink N. (2003). Sociale relaties van ouderen. In: J.J.F. Schroots (ed.). *Handboek psychologie van de volwassen ontwikkeling en veroudering*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- van Tilburg, T. en J. De Jong Gierveld (2007). *Zicht op eenzaamheid. Achtergronden, oorzaken en aanpak*. Assen: Van Gorcum.
- Verté, D., Dury, S., De Donder, L., Buffel, T. en De Witte, N. (2011). *Doe Mee! Over ouderen en maatschappelijke participatie*. Brugge: Provinciebestuur West-Vlaanderen.

BIO

Rudi Roose is verbonden aan de Gentse universiteit binnen Vakgroep Sociale Agogiek als doctor-assistent. Hij doceert het vak Cartografie van het Sociaal Werk en Agogische Theorieën en is mede-lesgever bij het vak Jeugdbescherming en Bijzondere Jeugdbijstand. Hij is tevens deeltijds docent aan de VUB, waar hij het vak Forensisch Welzijnswerk doceert. Zijn onderzoeksinteresses zijn sociaal werk in het algemeen, bijzondere jeugdzorg en integrale jeugdhulp, de rechten van het kind, opvoedingsondersteuning en het forensisch welzijnswerk.

Griet Roets is als doctor-assistent verbonden aan de Vakgroep Sociale Agogiek. Ze is verantwoordelijk lesgever voor de opleidingsonderdelen Sociaal-Cultureel Werk met Jongeren en Volwassen en Pedagogische en Sociaal-Agogische Systemen, en mede-lesgever in de Research in Agogisch Handelen/Pedagogische Research Armoede & Participatie.

Daarnaast coördineert ze de Postacademische Vorming Armoede & Participatie (georganiseerd door de Vakgroep Sociale Agogiek in samenwerking met de Beweging van Mensen met Laag Inkomen en Kinderen vzw). Haar onderzoeksinteresse gaat uit naar sociaal werkpraktijken in het licht van armoedebestrijding met aandacht voor een interdisciplinair perspectief (o.a. gender studies, disability studies en youth studies), kinderarmoede, opvoedingsondersteuning, burgerschap, en narratieve en etnografische benaderingen in onderzoek.

Leen Heylen is onderzoekster bij CELLO, Centrum voor Longitudinaal en Levensloop Onderzoek binnen de faculteit politieke en sociale wetenschappen van de universiteit van Antwerpen.

Dominique Verté is professor aan de Vrije Universiteit Brussel binnen de faculteit Psychologie en Educatiewetenschappen. Hij leidt de Belgian Ageing Studies (Ouderenbehoefteonderzoeken): een grootschalig onderzoek bij meer dan 150 Vlaamse gemeenten naar de noden en behoeften van ouderen i.v.m. verschillende thema's zoals eenzaamheid, culturele participatie, huisvesting, zorg, buurt, onveiligheidsgevoelens, vrijwilligerswerk, kwetsbaarheid, verenigingsleven,... . Via deze samenwerking van de VUB, de Hogeschool Gent, provinciebesturen en lokale besturen kan het proces van de ontwikkeling van een lokaal ouderenbeleidsplan ondersteund worden. Een pilot project werd ook gestart in Italië, Nederland en Wallonië.

Liesbeth De Donder is assistent aan de VUB en vervolmaakte haar doctoraat rond het thema onveiligheidsgevoelens bij ouderen. Zij is ook betrokken het Ouderenbehoefteonderzoek.

Nico De Witte is assistent aan de VUB binnen de faculteit Psychologie en Educatiewetenschappen.

Sarah Dury is assistent aan de VUB en schrijft haar doctoraat rond vrijwilligerswerk bij ouderen.

Tine Buffel is assistent aan de VUB. Haar onderzoeksinteresses situeren zich vooral rond de thema's sociale gerontologie, sociale participatie, burgerschap, ...

 STEUNPUNT
ALGEMEEN WELZIJNSWERK |

 STRAATHOEK *Werk*.be